

Гейне Генріх

Життя та творчість

ГЕНРІХ ГЕЙНЕ

Життя великого німецького поета Генріха Гейне припало на бурхливу епоху європейської історії. "Над моєю колискою сяяли останні місячні промені вісімнадцятого і перша ранкова зоря дев'ятнадцятого століть",— казав Гейне.

...На зелених берегах величного Рейну, там, де в нього впадає швидка річка Дюссель, розкинулось місто Дюссельдорф. В цьому місті на Болькерштрассе, 53, в маленькому двоповерховому будиночку, 13 грудня 1797 року народився хлопчик, якого назвали Гаррі — Генріх Гейне. В сім'ї він був старший, за ним ішло ще троє дітей, їхній батько, Самсон Гейне, торгував крамом, але в комерції йому не дуже щастило, і родина постійно зазнавала матеріальних нестатків. Самсон Гейне був людиною дуже лагідною, доброю, привітною. Старший син палко любив його. Вже на схилі життя, через двадцять п'ять років після смерті батька, він писав: "З усіх людей я нікого так не любив на цій землі, як його... Не минало жодної ночі, щоб я не думав про мого покійного батька, і, прокидаючись уранці, я й досі часто чую звук його голосу, як відлуння мого сну". Мати майбутнього поета Бетті Гельдерн, дочка відомого лікаря, була дуже освічена жінка, багато читала і прагнула, щоб діти стали освіченими, культурними людьми.

Маленький Гаррі любив казки, легенди, народні пісні, які він чув од старої няньки, від сусідок. Інколи влітку, наслухавшись страшних історій про зачарованих принців, про привиди і занедбані таємничі рейнські палаци, хлопчик спекотного літнього дня вилазив на підвіконня, про щось мріяв і, траплялося, засинав. Перелякана мати — адже дитина могла випасти з вікна — навшпиньках підходила до сина і хапала його на руки. Прокинувшись, Гаррі засмучено казав: "Нащо ти мене будиш, мамо?

Мені снилися чарівні гаї, птахи співали ніжні мелодії, а я складав до них слова". Мрійливий і задумливий, хлопець у дванадцять років написав свого першого вірша.

Вчився Гаррі в початковій школі, а згодом у Дюссельдорфському католицькому ліцеї. Побудоване на суцільному зубрінні навчання давало йому мало радощів. Іноді доводилося терпіти і побої вчителя. З ліцею Гейне назавжди виніс ненависть і до релігії. Та були в житті і приємні речі. Були книжки. Гаррі захоплюється пригодами Дон-Кіхота я Робінзона Крузо, мандрями Гуллівера, читає драми Гете й Шіллера.

Коли Гаррі минуло сімнадцять років, постало питання про його :майбутнє. Батьки, захоплені романтичною біографією Наполеона, спочатку мріяли про військову кар'єру для сина. Але згодом на сімейній раді було вирішено зробити з Гаррі комерсанта. Перед очима був спокусливий приклад: молодший брат батька, Соломон Гейне, за короткий час із клерка став мільйонером,

Гаррі їде в місто Франкфурт-на-Майні в науку до багатого банкіра. Невдовзі банкір чемио повідомляє Самсона Гейне, що "у хлопця немає ніякого хисту до наживи". Гаррі

посилають у Гамбург до дядька-мільйонера, який пообіцяв зробити з племінника купця. Але торговельні справи не цікавлять юнака. Перевіряючи доручену племінникові бухгалтерську роботу, дядько раз у раз знаходить під конторськими книгами напірні, густо списані віршами. Банкір люто рве їх і сердито цідить крізь зуби: "Якби цей хлопець був здатний хоч на щось путнє, він не писав би віршів".

Упевнившись, що комерсанта з племінника не вийде, дядько погоджується допомогти йому здобути вищу освіту. Гейне вчиться на юридичному факультеті в університеті Бонна, потім—Геттінгена, Берліна. Але юридичні науки цікавлять Гейне так само мало, як і торгівля. Зате він ретельно вивчає літературу, історію, народну творчість, лінгвістику, філософію. Юний Гейне зближається з видатними людьми свого часу. В Бонні він працює під керівництвом визначного вченого-літєдоату-рознавця Августа-Вільгельма Шлегеля, в Геттінгені слухає лекції відомого історика Сарторіуса, в Берліні — знаменитого філософа Гегеля. Водночас Гейне продовжує писати вірші.

1825 року Генріх Гейне закінчує університет і одержує диплом юриста. П'ять років він жив в різних місцях Німеччини, знайомився а багатьма цікавими людьми.

Н&і деякий час він їде в Англію (1827), потім в< Італію (1828)" і наслідком цих подорожей: еракод* нові цікаві твори (нарвеи "Англійські фрагменти" ^ "Пода#ож від Мюнхена.до Генуї"та ін.).

Всі ці роки Гейне шукає собі якоїсь, посада,* пробує влаштуватись то адвокатом,, то професором університету... В Німеччині вже знають його твори* в яких, він виступає проти реакції, проти феодальноабсолюстських шрядків. І письменник не знаходить, роботи. Більше того, за; ним стежить поліція,, йому загрожує в'язниця.

1830 року Гейне палко вітає Липневу революцію у Франції. А наступного року він назавжди покидає батьківщину і оселяється в Парижі. Згодом у Пруссії вийшов наказ про те, що тільки-но* Гейне ступить на прусську землю, його мають негайно арештувати. В. Парижі Гейне живе до смерті. Тільки в 1843—1844 роках ненадовго відвідує Німеччину.

У Франції поет зустрічається з багатьма, видатними людьми свого часу. Його друзями— стають французькі письменники Беранже, Бальзак; Жорж Санд, Мюссе, Дюма, Сю, польський композитор Шопен, музиканти, вдаеш" артисти^ політичні діячі.. Жартуючи, поет казав: "Доди в морі; зустрічаються дві риби і одна питає другу, як вона себе почуває, та відповідає: "Як Гейне в Парижі". Проте розлука з батьківщиною гнітила його до са^ мої смерті.

Гейне було майже тридцять сім років, коли він познайомився з молододу вродливою французькою дівчиною Кресценцією-Євгенією Міра* яку називав Матільдою. Селянка за походженням, Матільда приїхала до Парижа в пошуках щастя і жила у своєї тітки, допомагаючи вторгувати взуттям. Через рік Гейне одружився з нею. Матільда— була примхлива, вередлива і дуже запальна жінка (Гейне називав її "домашнім Везувієм"), яка до кінця життя так і не вивчила жодного німецького слова і* певно, до пуття й не знала, ким був її чоловік. Але вона полонила поета своєю природністю, веселістю, безмежною^ відданістю. Коли вони побралися, Матільда сказала: "Анрі..г знай, що я

тебе ніколи не покину, любиш таї мене: чи ні, будеш зі мною добре обходитися чи погано — все одно я ніколи тебе не покину". І вона виконала свою обіцянку.

Десь у цей же час здоров'я Гейне почала підточувати страшна хвороба — сухоти спинного мозку. З роками хвороба прогресувала. Дедалі частіше боліла голова, тоншала ліва рука, часом пропадав зір. Весною 1848 року Гейне востаннє самостійно вийшов з дому. Він пішов у Луврський музей і, там знепритомнівши, упав біля славетної статуї Єнери Мілоської. Згодом поет розповідав: "Прекрасна богиня так жалібно дивилась на мене, ніби хотіла сказати:—Хіба ти не бачиш, що я не можу тобі допомогти. Адже в мене немає рук".

Останні вісім років життя Гейне, зазнаючи невимовних фізичних страждань, пролежав у ліжку, за його словами, в "матрацній могилі", в тісній паризькій квартирі, серед гуркоту й пилу великого міста. Але й у цей час він продовжував писати. Напівсліпий, нерухомий, письменник правою рукою піднімав повіку одного ока, щоб хоч трохи бачити, а лівою на широких аркушах паперу виводив величезні літери.

Все життя Гейне пройшло в матеріальній скруті, у принизливій залежності від багатих родичів і жадібних видавців. Мільйонер Соломон Гейне щороку виплачував племінникові невелику сумму грошей, але його син Карл після смерті батька (1844) відмовив Генріху в цій під-тримці.

Рідня почала цькувати поета. Гейне кілька років борювався з Карлом за свою частку спадщини і зрештою до-бився відновлення грошової допомоги, але дорогою ціною: дав Карлу розписку, що зобов'язується нічого лихого не писати про своїх родичів, і на їхню вимогу знищив частину своєї книги "Мемуари".

До самої смерті Гейне доводилося принизливо торгуватися із своїм гамбурзьким видавцем Кампе, який нажив на його книгах мільйони, а їх автора завжди тримав у "чорному тілі". З гіркою іронією Гейне казав, що йому за життя споруджено надійний пам'ятник — кам'яний будинок Юліуса Кампе у Гамбурзі. Численні передсмертні листи Гейне до Кампе — це відчайдушний зойк душі, приниження, благання заплатити більше за той чи інший твір. Тяжка хвороба й нескінченні труднощі не зламали, однаке, поета. Він був надзвичайно мужньою і дотепною людиною, до останньої хвилини жартував. Коли до вмираючого Гейне увірвався якийсь знайомий і спитав, як він ставиться до Бога, поет відповів: "Бог мене простить, це його професія".

Помер Гейне 17 лютого 1856 року. Його останні слова були: "Писати!.. Паперу, олівець!.."

Виконуючи волю Гейне, його поховали на Монмартр-ському кладовищі в Парижі, без релігійних обрядів, без надгробних промов. За труною йшли друзі, знайомі. Голосно ридав старий Олександр Дюма...

...Понад сто років минуло відтоді, а французи й досі любовно доглядають могилу великого німецького поета.

* * *

Перша збірка творів поета — "Вірші Генріха Гейне" — побачила світ 1821 року. Через два роки виходять "Трагедії з ліричним інтермеццо". Потім Гейне пише поетичні

цикли, які входять у його прозовий твір "Подорожні картини". 1827 року Гейне випускає велику книгу поезій, що приносить йому світову славу — "Книгу пісень", до якої увійшли вірші 1816—1827 років. Але це не було механічне об'єднання створених раніше циклів. Частину віршів поет вилучив, написав чимало нових. Крім того, він так розмістив матеріал, що вийшов продуманий, побудований за чітким планом твір про закоханого юнака, якому дівчина не відповідає взаємністю.

"Книга пісень" складається з п'яти частин: "Страждання юності", "Ліричне інтермеццо", "Знову на батьківщині", "З "Подорожі на Гарц", "Північне море".

Віршам Гейне властиві глибока задушевність, ліричність, щирість, прозорість і простота. Поет широко використовує особливості німецької народної пісні: її образи, мотиви, форму, ритміку, розмовні інтонації. Велику увагу в "Книзі пісень" Гейне приділяє природі. Він широко застосовує типові для народної творчості прийоми одухотворення явищ природи: квіти, листя, дерева, небо, хмари сміються, плачуть, розмовляють з поетом. Автор порівнює свою кохану з сонцем, місяцем, голубкою, трояндою... * %

Численні вірші "Книги пісень" були нав'язні нерозділеним коханням поета до кузини Амалії, а згодом до її молодшої сестри Терези. Але під пером талановитого митця його трагічна любовна історія вийшла далеко за біографічні межі. Природно, що "Книга пісень", яка виникала в літературній атмосфері романтизму, теж мала романтичний характер. Її зміст був типовим для романтичної поезії. Але романтизм Гейне істотно відрізнявся від романтизму його попередників. Відрізнявся насамперед тим, що в "Книзі пісень" тема нещасного кохання набуває соціального забарвлення. Поет прозоро натякає, що дівчина не любить юнака, бо він бідний, а вона заможна. Саме соціальна нерівноправність розлучав дів*чину і хлопця.

В зображенні кохання Гейне теж займає принципово іншу позицію. Якщо романтики, описуючи нещасне кохання, закликали до покори, то Гейне і в почуттях виступає як бунтар. Ліричний герой книги протестує проти примирення із своєю нещасною долею, проти відречення од радощів життя. Він закликає і читача не коритись, а боротися за своє щастя на землі, не покладаючи надій на зустріч з коханою на небі.

Крім того, характер розкриття почуттів поета в самій книзі істотно змінюється. У перших двох частинах переважають романтичні риси: блідий нещасний юнак блукає при місячному сяйві по цвинтарю, розмовляє з мерццями, перед ним з'являється його кохана, яка лягає в могилу; Вірші сповнені пекучої туги, що точить скривавлене серце поета. Він бачить чарівні сни, які ніколи не здійснюються. Але чим далі, тим менше стає привидів на сторінках книги, любов поета набирає земних рис, сповнюється кров'ю реального життя. Поетова кохана з блідої красуні, що вийшла з могили, перетворюється на живу дівчину. Тепер поет змальовує свою закоханість у

гумористичних тонах:

Друже мій, ти закохавсь,— Біль новий тебе колише; Все темніє в голові, А на серці — все ясніше. Друже мій, тя< закохавсь, Не сховаєш те, що зріє,— Твого серця щирий жар Крізь жилетку пломеніє.

Дедалі більше віршів дістають знамениту гейневську іронічну кінцівку: поет говорить про щось піднесене, романтичне, урочисте — і раптом опускає читача на землю, до тверезої буденної прози. Особливо часто такі кінцівки трапляються в останній частині ("Північне море"), вірші якої написані в особливій, оригінальній манері — без рим, без певного ритму, рядками різної довжини, що створює враження рокоту морських хвиль. Наприклад, у вірші "Морський привид" поет розповідає про те, як він, їдучи пароплавом, схилився над водою і побачив на морському дні прекрасне місто з вежами, церквами, широкими вулицями, де гуляють прекрасні дівчата* Біля віконця одного будинку сидить поетова кохана, бліда й засмучена. Поет хоче кинутися до неї, але капітан хапає його за ногу і кричить: "Чи ви з глузду з'їхали, докторе?" Такі художні прийоми були свідомо спрямовані проти песимістичної, тужливої літератури романтизму.

В "Книзі пісень" є також чимало віршів, у яких гостро критикується сучасна поетові дійсність — міщанство, аристократія, церква, реакційне мистецтво (наприклад, цикл "Фреско-сонети Христіану 3.").

Окрім поезії, Гейне писав новели, нариси, кваліфіковані літературно-критичні, мистецтвознавчі праці, великі художньо-публіцистичні книги. Його проза теж дуже дотепна, захоплююча, жвава й образна. Вона, сказав один із сучасників Гейне, "переорана плугом поета".

Добре знала і любила Гейне українська прогресивна громадськість. Його твори перекладали на рідну мову І. Франко, Л. Українка, П. Грабовський, М. Коцюбинський, В. Стефаник, Л. Мартович, Ю. Федькович... Великий внесок у справу популяризації творів Гейне зробили М. Рильський, П. Тичина, Л. Первомайський, А. Малишко, М. Бажан, В. Сосюра, С. Голованівський та інші поети.

Чимало віршів Гейне покладено на музику. Вони надихнули таких видатних композиторів, як Шуман, Шуберт, Ліст, Берліоз, Шопен, Гріг, Чайковський, Мусоргський, Бородін, Римський-Корсаков, Лисенко та ін. Багато його поезій стали народними піснями.

Якось Гейне писав: "Я ніколи не надавав великого значення славі поета, і мене мало турбує, хвалять чи гудять мої пісні. Але на мою труну ви повинні покласти меч, бо я був хоробрим солдатом у війні за визволення людства!"

Справді, своє покликання і "професію" Гейне, за його словами, бачив у тому; щоб бордитися проти "війни й розбрату", щоб "перекувати мечі на рала", за "велике єднання народів", за "священний союз націй", за мир, добробут і волю. Цій меті і нині надійно служить безсмертне художнє слово поета — невід'ємна частина духовної зброї прогресивного людства.

Н. Матузова